

Economie als 'een hogere vorm van politiek gelijk'

Jonne Harmsma, *Jelle zal wel zien. Jelle Zijlstra, een eigenzinnig leven tussen politiek en economie* (Prometheus; Amsterdam 2018) ISBN 978 90 446 3535 5, 597 p., prijs: € 39,99

Waarschijnlijk zijn er twee goede redenen te geven voor de opbloei van de economie als politiek zeer invloedrijke wetenschap na de Tweede Wereldoorlog. De eerste is gelegen in het sterke verlangen naar een politiek die de ellende van de Grote Depressie van de jaren dertig met haar massawerkloosheid en armoede zou weten te voorkomen. De economie leek daarop een adequaat antwoord te bieden, in het bijzonder de inzichten van John Maynard Keynes, liberaal Brits econoom, die veel navolging kreeg onder economen in Europa, ook in Nederland. De politieke invloed van de economie is in heel West-Europa waar te nemen gedurende de naoorlogse decennia.

Een tweede reden kan worden ontleend aan het werk van de politicoloog Arend Lijphart. Hij immers stelde vast dat in een sterk verzuild Nederland grote behoefte bestond aan vorming van consensus over harde partijgrenzen heen. Een belangrijk instrument daarvoor ('rule of the game') vormde de depolitisering van grote vraagstukken, door die te herformuleren in wetenschappelijke termen, waardoor ze hun politiek explosieve karakter kwijtraakten. De economie bleek hiervoor uiterst geschikt. Zij leverde een 'onpolitieke' taal die voor de meeste stromingen overtuigend was. Zoals Jonne Harmsma het in zijn biografie van Jelle Zijlstra fraai kwalificeert: de economie fungeerde als 'een hogere vorm van politiek gelijk', boven politieke ideologieën uit. Op zijn minst leek het zo.

Daarmee zijn wij meteen aangeland bij de man over wie Harmsma een biografie heeft geleverd, Jelle Zijlstra. Die was minister van Economische Zaken (1952-1959) en van Financiën (1959-1963), minister-president (1966-1967) en nadien zowel president van De Nederlandsche Bank (1967-1981) als president van de Bank of International Settlements. Vooral deze laatste functie, die in eigen land voor de publiciteit verborgen bleef, gaf Zijlstra een belangrijke positie op het internationale economische toneel.

Het is een schitterende biografie geworden van een man met een glanzende carrière. Het boek is goed en met vaart geschreven, maar het is tegelijk vrucht van nauwgezet en grondig onderzoek, met een scherp oog voor sterkten en zwakten van de hoofdpersoon. Het boek is trouwens ook mooi uitgegeven. Wat er het meest aan schittert, is niet eens die zorgvuldigheid en kritische zin, noch de evenwichtige stijl waarin het is geschreven, maar wel Harmsma's vermogen dwars door Zijlstra's rationalisering en motiveringen van eigen gedrag en spreken heen te kijken. Van heel Zijlstra's verhaal dat hij geen homo politicus was en eigenlijk met forse tegenzin aan politieke ambten begon, blijft in het boek van Harmsma hoegenaamd niets over.

Hard to get spelen bleek Zijlstra te kunnen als de beste, zoals Harmsma heeft ontdekt, al vanaf zijn studententijd. Waarschijnlijk ging hij er op zijn minst ten dele zelf in geloven.

Zijn argumentatie was altijd in de kern een wetenschappelijke, vond hijzelf. Als een ander politicus er anders over dacht, dan bezondigde die zich aan ideologie. Vooral Joop den Uyl, oorspronkelijk medecalvinist en medebestuurder van de gereformeerde studentenvereniging SSR, moest eraan geloven. Die werd zijn *dearest enemy*, vanaf de tijd dat de heren politiek met elkaar geconfronteerd raakten tot aan het einde van Zijlstra's leven, wat niet wegnam dat Zijlstra's kinderen zo ongeveer allemaal aanhangers van Den Uyl werden.

Zijn 'wetenschappelijke' wijze van optreden maakte hem een buitengewoon moeilijk tegenstander in elke discussie, daargelaten dat hij het altijd weer beter wist. Dat irriteerde zijn omgeving nogal eens, zo maakt Harmsma duidelijk, van familieleden en medepolitici tot mededirecteuren bij De Nederlandsche Bank en zelfs internationale gesprekspartners.

Tegelijk wist hij met zijn wijze van denken en doen diep respect te wekken, bij alle hiervoor genoemden die hij zo nu en dan irriteerde, maar vooral bij het algemene publiek. Wim Kan, de cabaretier van oudejaarsavond in de jaren vijftig en zestig, heeft dat ooit heel raak bezongen in een liedje op de wijs van *Yellow Submarine* van The Beatles en dat als refrein de zin had: 'Jelle zal wel zien.' In een steeds onrustiger politiek klimaat leek Zijlstra als weinigen het hoofd koel te houden. Hij werd daar reuze populair door. Het maakte hem tot een typische technocraat: geschikt voor samenwerking met vele partijen, eigenzinnig zijn eigen weg kiezend, desnoods tegen zijn eigen ARP in en allergisch voor alle 'ideologie'. Niet toevallig zou hij in zijn internationale leven bijna liefdevol worden behandeld door Margaret Thatcher, die andere politicus die de indruk wist te wekken dat voor haar beleid geen alternatief bestond.

Als minister van Financiën was hij de uitvinder van de Zijlstranorm, een 'objectieve' methode om te berekenen met hoeveel geld jaarlijks de Rijksbegroting mocht stijgen. Alle politieke wensen moesten, tezamen genomen, binnen die norm blijven. Daar stond tegenover dat, zolang dat het geval was, collega-ministers van Zijlstra desnoods 'een Picasso mochten kopen'. De zwakte van die norm was dat elk kwalitatief oordeel over de aard van publieke uitgaven en dus ook de intrinsieke dynamiek ervan achterwege bleef. Die dynamiek zou Nederland in de jaren zestig nog fors opbreken. 'Het paard bleef aan de teugel', riep Zijlstra aan het einde van zijn tijd bij Financiën tevreden op. Hij was nog niet weg of 'het paard sloeg op hol', zo merkt Harmsma snedig op. Harmsma laat zich ook in economisch opzicht niets wijsmaken.

Slechts op één punt wordt hij onkritisch, namelijk als het gaat om Zijlstra's motieven om in 1967 niet opnieuw premier te willen worden, hoewel de aandrang om in dat ambt te blijven maximaal was en ook maximaal begrijpelijk. Zijlstra pleegde uitgesproken vaandelvluucht, te nuffig voor het onvermijdelijk taaie ongerief van een voor langere tijd aanvaard minister-presidentschap. O ironie: de enige die hem dat destijds verweet, was Jan de Quay, uitgerekend degene die zichzelf te fijnbesnaard voelde voor een voortgezet premierschap in 1963, hoewel daar ook bij hem met recht op werd aangedrongen. Harmsma laat zijn object met diens smoezen al te gemakkelijk weggomen.

Ook de soms wel heel ver uitdijende theoretische verhandeling aan het einde van het boek over de biografie als genre – daar zijn ze in Groningen bij de vakgroep

geschiedenis blijkbaar gek op – voegt aan het boek weinig toe. Het is het onderzoek naar de persoon en het handelen van Jelle Zijlstra dat het verhaal met gemak draagt en er, als gezegd, een biografie van maakt die behalve over Zijlstra zelf ook veel zegt over het karakter van de Nederlandse politiek.

J.Th.J. van den Berg